

Akademik Mirko Pejanović

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine /

Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina

pejanovicm@hotmail.com

**ZNAČAJ ISTRAŽIVANJA ISTORIJSKOG PROCESA
REVALORIZIRANJA NACIONALNOG IDENTITETA MUSLIMANA
U SOCIJALISTIČKOJ JUGOSLAVIJI (1956–1971)¹**

**THE IMPORTANCE OF RESEARCHING THE HISTORICAL
PROCESS OF REVALUATING THE MUSLIMS' NATIONAL
IDENTITY IN SOCIALIST YUGOSLAVIA (1956–1971)²**

Sažetak

Dr. Iva Lučić je nakon odbrane doktorske disertacije na Univerzitetu Uppsala 2016. godine priredila knjigu “U ime nacije”. Knjigu je sa njemačkog na bosanski jezik preveo profesor Sulejman Bosto.

Knjiga predstavlja cjelovito historijsko istraživanje geneze priznanja muslimanske nacije u socijalističkoj Jugoslaviji u vremenu 1956–1971. godine. Na temelju izučavanja arhivske građe u institucijama jugoslavenske federacije i Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, kao i uvida u referentnu literaturu dr. Iva Lučić izvodi naučnu elaboraciju jednog od ključnih historijskih pitanja za razvoj državnosti Bosne i Hercegovine. Radi se o priznanju nacionalnog subjektiviteta Muslimana, što je u višedecenijskom trajanju došlo do pozitivnog historijskog ishoda na XVII sjednici Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine i na provođenju popisa stanovništva u Jugoslaviji 1971. godine.

U završnom dijelu svoje knjige dr. Iva Lučić izvodi preglednu historijsku i sociološko-politološku sintezu cjeline svog istraživanja. Naučne spoznaje do kojih je došla dr. Iva Lučić predstavljaju doprinos izučavanju i zasnivanju savremene političke historije Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću.

Ključne riječi: *socijalistička Jugoslavija, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, muslimanski narod, Centralni komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine, XVII sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, popis stanovništva 1971. godine, Josip Broz Tito, Branko Mikulić*

¹ Tekst je prikaz knjige *U ime nacije* autorice dr. Ive Lučić; University Press: Magistrat izdanja, Sarajevo, 2022.

² The text is book review *In the Name of the Nation* by Dr. Iva Lučić, University Press: Magistrat Sarajevo, 2022

Summary

*After defending her doctoral dissertation at Uppsala University in 2016, Dr. Iva Lučić edited the book *In the Name of the Nation*, translated from German into Bosnian by professor Sulejman Bosto.*

The book presents a comprehensive historical research of the genesis of the Muslim nation recognition in socialist Yugoslavia during the period 1956–1971. Based on the study of archival material in the institutions of the Yugoslav Federation and the Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina, as well as an insight into the reference literature, Dr. Iva Lučić scientifically elaborates one of the crucial historical questions for the development of Bosnia and Herzegovina's statehood. It is about the recognition of the Muslim's national subjectivity, which during the several decades course led to a positive historical outcome at the Central Committee of the League of Communists of Bosnia and Herzegovina's 17th Session and at the implementation of the Yugoslav population census of 1971.

In the book's final part, Dr. Iva Lučić does a comprehensive historical and sociological-political synthesis of the wholeness of her research. The scientific findings released by Dr. Iva Lučić represent a contribution to the study and establishment of contemporary political history of Bosnia and Herzegovina in the 20th century.

Keywords: *socialist Yugoslavia, Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina, Muslim people, Central Committee of the League of Communists of Bosnia and Herzegovina, 17th Session of the Central Committee of the League of Communists of Bosnia and Herzegovina, population census of 1971, Josip Broz Tito, Branko Mikulić*

Istorijski proces jačanja samostalnosti jugoslavenskih republika započinje u vremenu decentralizacije jugoslavenske federacije, a to je vrijeme od 1965. godine do 1974. godine.

Bosna i Hercegovina unutar istorijskog procesa decentralizacije sopstvenim snagama izvodi više društvenih reformi od 1965. godine do kraja 80-ih godina. Izdvajaju se reforme koje su dovele do rješenja položaja hrvatskog naroda u zapadnoj Hercegovini 1965. godine i do političkog priznanja nacionalnog subjektiviteta muslimanskog naroda 1968. godine. Uz to, pokrenute su i reforme u području razvojne politike Republike Bosne i Hercegovine koje će dovesti do promjene privredne strukture od bazne ka prerađivačkoj. To je omogućilo rast zaposlenosti na milion građana. Omogućilo je i novi preporod u razvoju nauke, obrazovanja, kulture. U realizaciji tih reformi Bosna i Hercegovina je, prema stajalištu historičara akademika Dušana Bilandžića, od 1965. do 1989. godine zabilježila zlatno doba u svom razvoju.

Zasebno pitanje unutar društvenog razvoja Bosne i Hercegovine od kraja 50-ih do 70-ih godina javlja se u vezi sa afirmacijom nacionalnog identiteta muslimanskog naroda. Muslimansko stanovništvo je skoro dvije decenije

nakon Drugog svjetskog rata na više načina bilo usmjeravano da se nacionalno, i u popisima stanovništva, individualno iskazuje kao Srbin ili Hrvat.

Političko vođstvo Bosne i Hercegovine, čija moć je bila u modelu jednopartijske vladavine, *iniciralo je proces revalorizacije nacionalnog identiteta Muslimana*. Glavnu moć u tom procesu imao je Centralni komitet Saveza komunista Bosne i Hercegovine. Predsjednici Centralnog komiteta SKBiH u vrijeme rješavanja nacionalnog subjektiviteta Muslimana bili su Cvijetin Mijatović od 1966. do 1969. godine i Branko Mikulić od 1969. do 1978. godine.

Priznanje Muslimana u Bosni i Hercegovini išlo je postupno, unutar širokog društvenog procesa u Bosni i Hercegovini i na nivou Federacije. Autorica knjige dr. Iva Lučić u svojoj istraživačkoj studiji pod naslovom *U ime nacije* donosi sveobuhvatno istraživanje političkog procesa revaloriziranja Muslimana u socijalističkoj Jugoslaviji (1956–1971). Istraživanje je obuhvatilo odvijanje procesa revaloriziranja Muslimana u Bosni i Hercegovini i na federalnom nivou. Ova studija je za štampu priređena nakon odbrane doktorske disertacije na Univerzitetu Uppsala 2016. godine.

Primjenom metoda sveobuhvatne analize arhivskih izvora i u Bosni i Hercegovini i u Federaciji, kao i produbljenim uvidom u relevantnu naučnu literaturu dr. Iva Lučić *dolazi do cjelovite spoznaje o ishodu jednog istorijskog društvenog procesa*. Na ishodu ovog procesa 1968. i 1971. godine stekli su se istorijski uslovi kada više nije moguće postavljati pitanje čija je Bosna i Hercegovina i kome Muslimani, u nacionalnom smislu, pripadaju.

Bosna i Hercegovina je, nakon sticanja nacionalnog identiteta Muslimana, usidrena u svojoj, na ZAVNOBiH-u utemeljenoj državnosti. Ta državnost je od 1992. godine uspostavljena u obliku suverene i međunarodno priznate države. Muslimansko stanovništvo u tom istorijskom kontekstu ima puni razvoj svog nacionalnog subjektiviteta.

Na temelju rezultata višegodišnjeg istraživanja dr. Iva Lučić svoju knjigu strukturira u osam poglavlja sa zaključanim razmatranjem na 322 stranice. U uvodu se izlaže metodološki pristup sa teorijskim okvirom istraživanja. Potom se uvodi prvo poglavlje sa elaboracijom nacionalne politike i federalizma u socijalističkoj Jugoslaviji 1945–1956. godine.

U drugom poglavlju autorica dr. Iva Lučić razmatra inicijalne pokušaje tematiziranja nacionalnog priznanja Muslimana od 1956. do 1960. godine. Tematiziranje i problematiziranje partijske politike u pogledu nacionalnog priznanja Muslimana inicirao je Cvijetin Mijatović, tada član bosanskohercegovačkog partijskog vođstva, na sjednici *Ideološke komisije*

Saveza komunista Jugoslavije 8. i 9. maja 1956. godine. Završna rečenica u diskusiji Mijatovića na sjednici Komisije glasi: “Posle oslobođenja je bila takva situacija da su trebali (Muslimani) da se opredele: da li su Srbi ili Hrvati. Međutim to nije potrebno, jer se time sprovodi jedno izolovanje.”

Instrukcijama koje su uslijedile iz Savezne ideološke komisije republičkim komisijama omogućen je *oficijelni politički poticaj na debatu o političkom statusu Muslimana*. Iza toga su otvorene rasprave o političkom priznavanju Muslimana u političkoj strukturi Saveza komunista Bosne i Hercegovine. Prvo javno tematiziranje nacionalnog izjašnjavanja Muslimana pojavilo se na trećem kongresu SKBiH održanom 26–28. maja 1959. godine (radi se o izlaganju Andrije Krešića na Komisiji za ideološka pitanja).

Uvođenje *etničke kategorije “Musliman”* 1961. godine dobilo je tretman posebnog poglavlja. Usvojen je u organima SKBiH dokument s naslovom “O iskazivanju nacionalne pripadnosti Muslimana u Bosni i Hercegovini”. Glavna potpora za iskazivanje nacionalne pripadnosti Muslimana došla je iz pera povjesničara Envera Redžića. Redžić je 1961. godine objavio 60-stranički članak u časopisu *Socijalizam* pod naslovom “Društveno-istorijski aspekt nacionalnog opredjeljenja Muslimana Bosne i Hercegovine”. U članku je elaborirana ključna teza da Muslimani u Bosni i Hercegovini *predstavljaju specifičnu etničku cjelinu koja se od Srba i Hrvata dovoljno razlikuje da s njima nije istovjetna* (članak je objavljen u *Socijalizmu*, časopisu Saveza komunista Jugoslavije).

Peto poglavlje je definisano “U znaku *republičkog patriotskog dogmatizma 1961–1963*”. U središtu ovog poglavlja je tumačenje jugoslavenstva i definisanje političkog subjektiviteta Muslimana i uloge Muslimana kao garanta statusa Republike Bosne i Hercegovine. U jednoj konstataciji u istraživačkom traganju autorica dr. Iva Lučić ističe: “Muslimani su sačinjavali čvrst i neupitan element u bosanskohercegovačkom statusu republike koju su domaći političari temeljili na tročlanosti Srba, Hrvata i Muslimana. Ta tročlanost, kao garant političke samostalnosti SRBiH, predstavljala je samostalni politički subjektivitet.”

Šesto poglavlje knjige posvećeno je “pobjedi decentralista i posljedicama za Savez komunista Bosne i Hercegovine 1965. godine”. Razmatra se socijalističko jugoslavenstvo i jugoslavenski patriotizam. U ovom poglavlju je dobio mjesto intelektualni diskurs o nacionalnom izjašnjavanju Muslimana sredinom 60-ih godina. Autorica analizira poziciju profesora Atifa Purivatre i poziciju prof. Hamdije Čemerlića. Svoje stajalište profesor Atif Purivatra legitimira sa tri aspekta: unutarpartijskim stavom i Titovim izjašnjavanjem o

temi, akademskom debatom u javnosti i mišljenjem Muslimana o sebi. Puirvatra svoje stajalište svodi na zaključak: “Muslimani svjesni svog etničkog (nacionalnog) personaliteta predstavljaju u srpskohrvatskom jezičnom području etničku posebnost kao što su na sličan način srpska, crnogorska i hrvatska nacija.”

Profesor Hamdija Čemerlić iznosi stanovište da su se u našu publicistiku uvukla izvjesna mišljenja o Muslimanima koja su u osnovi netačna. Nacionalno specifičan karakter Muslimana Čemerlić objašnjava time što navodi da Muslimani “*svjesno odgovaraju da nisu ni Hrvati ni Srbi već nešto treće*, a tom osjećanju po mom mišljenju treba dati određeno nacionalno ime.”

Sedmo poglavlje naslovljeno je “Konsolidiranje statusa Republike Bosne i Hercegovine i priznanje Muslimana kao nacije, 1965–1969.” Ovo poglavlje po svom istraživačkom obuhvatu dobilo je središnje mjesto u strukturi knjige. Zapravo unutar ovog poglavlja autorica dr. Iva Lučić posmatra u *istoj ravni proces jačanja samostalnosti Republike Bosne i Hercegovine u jugoslavenskoj federaciji i proces političkog priznanja nacionalnog subjektiviteta Muslimana*.

Osim razmatranja gospodarske reforme autorica postiže istraživački uvid u odluke XVII sjednice Centralnog komiteta SKBiH, održane 26. januara 1968. godine, kada je na dnevnom redu bila “djelatnost Saveza komunista u unapređivanju međunacionalnih i međurepubličkih odnosa”. Na ovoj sjednici je utemeljeno političko stajalište da Muslimani imaju svoj zaseban nacionalni identitet. U odvijanju decentralizacije stekli su se istorijski uslovi da se politički subjektivitet Republike Bosne i Hercegovine definiše po mjerilu principa nacionalnosti. Oficijelno definisanje nacionalno specifičnog identiteta Bosne i Hercegovine dovelo je ili je podrazumijevalo *političko priznavanje Muslimana kao trećeg državnog naroda Republike Bosne i Hercegovine pored Srba i Hrvata*. Ovaj istraživački uvid autorice objašnjava suštinu političkog priznanja nacionalnog identiteta Muslimana 1968. godine. Priznanje Muslimana postalo je nezaobilazno sredstvo za održavanje bosanskohercegovačke formule republičkog suvereniteta. Autorica u ovom, sedmom poglavlju knjige, “Konsolidiranje statusa Republike Bosne i Hercegovine i priznanje Muslimana kao nacije, 1965–1969.”, daje elaboraciju o tome kako je postignut široki *republički konsenzus o nacionalnom tumačenju Muslimana*. Savez komunista Bosne i Hercegovine je imao senzibiliteta i mobilizacijskog kapaciteta za rješenje nacionalnog subjektiviteta Muslimana. Konsenzus o priznanju nacionalnog identiteta Muslimana nije građen samo u partijskoj strukturi. On se također gradio i u organizacijama Socijalističkog saveza, potom u opštinama i mjesnim zajednicama.

U izgradnji društvenog konsenzusa uzela je aktivnog učešća i Islamska zajednica. Njeni zvaničnici su djelovali javno u podršci opštoj afirmaciji nacionalnog identiteta Muslimana.

Značajno mjesto u knjizi dobilo je osmo poglavlje, "Put ka saveznom političkom konsenzusu o popisu stanovništva 1971. godine". Popis stanovništva u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini što je izvršen 1971. godine *bio je presudan za nacionalno izjašnjavanje muslimanskog stanovništva* u Bosni i Hercegovini. Uvođenje nacionalne popisne kategorije "Musliman" omogućilo je da se muslimani slobodno odrede u osjećaju svoje nacionalnosti. Nacionalnu oznaku identiteta "Musliman" demokratski su, prema Salemu Ćeriću, izabrale narodne mase (str. 262). Istodobno se smanjio broj Jugoslavena: od 257.883 (8,4%) u 1961. na 43.796 (1,2%) u 1971. godini.

Osmišljena je široka struktura javnog mobiliziranja uoči popisa stanovništva 1971. godine. *Opštine su bile glavni centri mobilizacije*. Popisivači su svoju ulogu izvršavali u okviru naselja u mjesnim zajednicama unutar svake opštine. Intelektualci su bili velika snaga mobilizacije u medijima. Važnu ulogu u provođenju mobilizacije stanovništva imala je i Islamska zajednica. Autorica u jednom dijelu knjige donosi pisanje poznatog bosanskohercegovačkog islamologa Huseina Đozića u vrijeme pripreme stanovništva za popis 1971. godine (str. 264). Đozo je zagovarao da svaka individua u popisu slijedi svoj najunutrašnji osjećaj pripadnosti.

Istovremeno, valja *potertati da je glavna inicirajuća i koordinirajuća snaga mobilizacije stanovništva bio tadašnji Centralni komitet SKBiH, na čijem je čelu bio Branko Mikulić*. To je dokumentovala istoričarka Dženita Sarač-Rujanac u svojoj knjizi *Politička biografija Branka Mikulića* (Institut za historiju, Sarajevo, 2020). Mikulić je lično u vrijeme pripreme popisa stanovništva 1971. godine boravio u više opština i razgovarao s aktivistima i građanima.

Valja naglasiti da literarni i arhivski izvori potvrđuju da je Josip Broz Tito podržao političko priznanje nacionalnosti Muslimana. U jednom razgovoru sa Titom Branko Mikulić navodi: "Tito je bio saglasan sa stavom bosanskohercegovačkog rukovodstva o pitanju nacionalnog identiteta Muslimana i stavio do znanja da mogu računati na njegovu podršku." Potom se u razgovoru navodi: "Nemojte se s drugima svađati, ali radite po vašem mišljenju. Vi ste u pravu. To mi je potpuno jasno. Shvatio sam to već privih dana kada smo u ratu došli u istočnu Bosnu."

U zaključnom dijelu svoje knjige autorica Iva Lučić je izvela preglednu istorijsku i sociološko-politološku sintezu svoga istraživanja. Njeno istraživanje je nezamjenjivo štivo za pisanje savremene istorije državnosti

Bosne i Hercegovine i političke afirmacije muslimanskog – bošnjačkog naroda u Bosni i Hercegovini.

Dr. Iva Lučić je imala izvanredne mentore na Univerzitetu Uppsala na izradi doktorske disertacije *Politički proces revaloriziranja Muslimana u socijalističkoj Jugoslaviji (1956–1971)*. Uložila je veliku energiju za sveobuhvatno istraživanje arhivske građe.

Zahvaljujući dobrom prevodu sa njemačkog jezika profesora Sulejmana Boste, te zahvaljujući poduzetnosti izdavačke kuće University Press: Magistrat izdanja, knjiga dr. Ive Lučić je postala dostupna naučnoj i stručnoj javnosti Bosne i Hercegovine. Time je knjiga *U ime nacije* dr. Ive Lučić postala doprinos naučnom zasnivanju savremene političke istorije Bosne i Hercegovine.